

به نام خداوند جان و خرد
کزین برتر اندیشه بر نگذرد

خداوند کیهان و گردون سپهر
فروزنده ی ماه و ناهید و مهر

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه علامه طباطبائی

پایان نامه ی کارشناسی ارشد رشته ی فرهنگ و زبان های باستان

خورشید یشت و ماه یشت

پژوهشگر:

فاطمه شمسیان

استاد راهنما:

دکتر مهشید میرفخرایی

استاد مشاور:

دکتر محمد تقی راشد محصل

تابستان 1391

سپاسگزاری

با سپاس از سرکار خانم دکتر مهشید میرفخرایی راهنمای پژوهش و جناب آقای دکتر محمد تقی راشد محصل

مشاور و استاد ارجمند جناب آقای دکتر مجتبی منشی زاده که داور پژوهش بودند.

چکیده

خورشید یشت ششمین یشت از اوستای موجود و شامل هفت بند در توصیف و ستایش خورشید است. در اوستا نام خورشید هَوَرِ خَشْتَه (hvarə. xšaēta-) و در گاهان تنها هَوَر (hvar-) آمده است. در جاهایی خورشید و مهر یکی انگاشته شده اند، بند پنجم از خورشید یشت نیز درباره ی مهر و روز یازدهم هر ماه هم، متعلق به خورشید است. ماه یشت، یشت هفتم در توصیف و ستایش ماه و در هفت بند است. همانطور که نطفه ی کیومرث در خورشید پالوده شد، نطفه ی گاوِ نخستین هم به ماه رفته و در آنجا پالوده شده است. روز دوازدهم هر ماه متعلق به اوست. این گزارش شامل پنج فصل می شود. فصل اول: کلیات فصل دوم: متن اوستایی - حرف نویسی متن اوستایی - برگردان فارسی فصل سوم: یاداشتهای برگردان فارسی فصل چهارم: واژه نامه فصل پنجم: نتیجه گیری.

کلید واژگان: اوستا - یشتها - خورشید یشت - ماه یشت.

فهرست مطالب

5	چکیده فارسی
10	کوتاه نوشت ها و نشانه ها
	فصل اول
11	کلیات
12	1-1: مقدمه
12	2-1: بیان مساله
13	3-1: پرسش ها
13	4-1: اهداف پژوهش
14	5-1: پیشینه ی پژوهش
14	6-1: روش کار
	فصل دوم
16	متن اوستایی - حرف نویسی متن اوستایی - برگردان فارسی
	فصل سوم
29	یادداشتهای برگردان فارسی
	فصل چهارم
43	واژه نامه اوستایی - فارسی
	فصل پنجم
77	نتیجه گیری
87	کتاب نامه
90	چکیده به زبان انگلیسی

کوتاه نوشت ها و نشانه ها

ا.	اسم
ب.	بارتلمه
پ.	پیشوند
ح.	حرف
س.	ستاڪ
صت.	صفت
ص.	صفحه
ض.	ضمير
ع.	عدد
ف.	فعل
ق.	قيد
م.	مصدر

نشانه ها

()	توضیح
[]	افزوده
←	نگاه کنیده

فصل اول

(1-1) - مقدمه:

اوستا کتاب مقدس زرتشتیان به زبانی موسوم به اوستایی سروده شده که در نواحی شرقی ایران، احتمالاً خوارزم، تکلم می شده است. اوستا را به پنج بخش تقسیم می کنند: یسن ها، یشت ها، ویسپرد، وندیداد و خرده اوستا. اوستای موجود شامل 21 یشت می باشد که مشتمل بر سرودهایی هستند که عموماً به ستایش خدایان قدیم ایرانی مانند مهر و ناهید و تیشتر اختصاص دارند. همه ی یشت ها از نظر قدمت یکسان نیستند، طول یکسانی هم ندارند و گاهی مضمون آنها با نامشان یکی نیست چنانکه مثلاً زامیاد یشت (متشکل از زَم: زمین) در مورد فرّه کیانی است. تقسیم بندی هر یشت به بندها که در چاپهای کنونی اوستا معمول است و در نسخه های خطی دیده نمی شود، از ابداعات دانشمندان اوستا شناس عصر حاضر است. اما هر یک از یشت های بزرگ در نسخه های خطی به بخش هایی تقسیم می شوند که اصطلاحاً "کرده" نامیده می شوند. تکرار یک واژه در حالت های صرفی گوناگون و به دنبال هم در یک بند، برای اهمیت دادن به مفهوم واژه، از ابداعات شاعرانه ی یشت هاست (تفضلی، 1383: 45-44). خورشید یشت و ماه یشت به ترتیب یشت های ششم و هفتم اوستا هستند. خورشید و ماه از ایزدان نماینده ی پدیده های طبیعی خورشید و ماه هستند که هنوز هم پرستش آنها جزء فرایض زرتشتیان است. از آنجا که ایزدان ماه و خورشید به گونه ای ملموس با این پدیده های طبیعی هم هویت بوده اند، کم و بیش به همان حال و صورت نخستین و اصیل خود باقی ماندند (بویس، 1376، ج 1: 87-88).

(1-2) بیان مسئله:

اوستا کتاب دینی زرتشتیان است با زبانی که اگرچه امروزه خاموش است اما یکی از منابع ارزشمند بررسی های زبان شناختی دوره های باستانی و میانه وزبانها و گویش های ایرانی است. در این پژوهش سعی بر آن بوده است که با بررسی واژگانی و مفهومی دو یشت خورشید و ماه، برگردانی مناسب به زبان فارسی ارائه دهد و به جایگاه و اهمیت این دو پدیده ی آفرینش و نقشی که در زندگی پیشینیان داشته اند، پرداخته شود و گامی هر چند کوچک، در شناخت این زبان کهن ایرانی بردارد. در فرایند این پژوهش به حرف نویسی متن اوستایی، برگردان فارسی، توضیح واژه ها و تدوین واژه نامه پرداخته و در پایان نیز به پرسشهای مطرح شده در فصل اول پاسخ داده است.

(1-3) پرسش ها:

1-3-1: این دو آفریده ی اهورایی چه نقشی در زندگی پیشینیان داشته اند؟

1-3-2: چرا بند پنجم خورشید یشت، در ستایش مهر است و در ماه یشت در کنار خشنود کردن ماه، خشنودی گاو

یکتا آفریده و بسیار گونه آمده است؟

1-3-3: نقش خورشید و ماه در سایر متن های باستانی و متون دوره ی میانه، چگونه است؟

(1-4) اهداف پژوهش:

هدف پژوهشگر از بررسی واژگانی دو یشت خورشید و ماه، ارائه ی برگردانی متناسب با حالت های دستوری و هماهنگ با زبان فارسی کنونی است. از دیگر اهداف این پژوهش آشنایی بیشتر با ویژگی ها و جایگاه این دو ایزد و نقشی که در زندگی پیشینیان داشته اند، می باشد.

(1-5)-پیشینه ی پژوهش:

1-ولف (1910) در کتاب خود " اوستا، کتاب مقدس پارسیان " یشتهای ششم و هفتم را به آلمانی ترجمه کرده است.

2-لومل (1927) در کتاب خود " یشت ها " این یشت ها را به آلمانی ترجمه کرده است.

3-پوردادود (1356) در جلد اول " یشت ها " این یشت ها را به فارسی ترجمه کرده است.

4-ابوالقاسمی در کتاب " تاریخ ادبیات ایران پیش از اسلام " برای خورشید یشت معنا و واژه شناسی چهار بند نخست را، ارائه داده است.

5- دوستخواه (1379) در جلد اول کتاب خود " اوستا کهن ترین سرود ایرانیان " این یشت را به فارسی ترجمه کرده است.

(1-7)- روش کار:

این گزارش شامل چکیده ی فارسی و پنج فصل است: فصل نخست کلیات است. فصل دوم شامل متن اوستایی ویراسته ی گلدنر، حرف نویسی متن اوستایی بر اساس شیوه ی بارتلمه و برگردان فارسی است. بدین ترتیب که بعد از هر بند متن اوستایی، به ترتیب در زیر آن حرف نویسی متن و برگردان فارسی آن آمده است. فصل سوم شامل یادداشتهای برگردان فارسی است. در این فصل واژه ها و عبارتهایی که نیاز به توضیح داشته و در برگردان فارسی با شماره ای در بالای آن واژه مشخص شده است، توضیح داده می شوند. فصل چهارم واژه نامه ی اوستایی است. ترتیب الفبای واژه نامه در ابتدای فصل آمده است. ستاک متوسط ریشه ها در ردیف الفبایی خود آمده و اشتقاقات فعلی، زیر این ستاک ها آورده شده اند. ستاک های اسم، صفت، ضمیر هم در ردیف الفبایی خود و به عنوان مدخل آمده اند و حالت های مختلف دستوری واژه، بر حسب دستور نامه ی جکسن در زیر آنها، تنظیم شده است. مقابل هر واژه ریشه شناسی، نوع واژه، حالت دستوری، معنای آن و نشان واژه در یشت به صورت شماره ی یشت و شماره ی بند آمده است. تعداد تکرارهای واژه در بند مربوطه هم، با عددی بر بالای شماره ی بند، مشخص شده است و در آخر شماره ی ارجاع به واژه نامه ی بارتلمه داده شده است.

در مورد بعضی از واژگان که نیاز به ارجاع به یادداشتهای بوده است، نشانه یادداشت به صورت شماره ی یشت: شماره یادداشت آمده است. فصل پنجم، نتیجه گیری پژوهنده است. در این فصل به پرسشهای مطرح شده در فصل اول با ذکر دلیل پاسخ داده می شود. در این بخش بعضی از واژه ها که نیاز به توضیح دارند با شماره ای به پاورقی ارجاع داده شده اند.

فصل دوم

حرف نویسی متن اوستایی - برگردان فارسی

hvarəxšaētəm aməšəm raēm aurvaṭ.aspəm yazamaide, āaṭ yaṭ - 1
hvarə.raoxšne tāpayeiti, āaṭ yaṭ hvarə raočō tāpayeiti, hištənti
mainyavāṅhō yazatāṅhō satəmča hazaṅrəmča, taṭ xarənō hanbārayeinti,
taṭ xarənō nipārayeinti, taṭ xarənō baxšənti zəm paiti ahuraḏātəm,
.frāḏatiča ašahe gaēθā, frāḏatiča ašahe tanuyē

خورشید (خور سلطه دار) جاودان، شکوه تیز اسب¹ را می ستاییم، هنگامیکه خور باعث تاییدنِ روشنی می شود ،
هنگامیکه خور باعث تاییدنِ نور می شود ، می ایستند ایزدانِ مینوی² صد را و هزار را [یکصد و یکهزار از ایزدانِ
مینوی برخیزند]، باعث جمع شدن می شوند این فرّ را [آن فرّ را جمع می کنند]، باعث آوردن می شوند این فرّ را [
آن فرّ را فرو می فرستند]، این فرّ را بخش می کنند³ بر زمینِ اهورا⁴ آفریده، برای افزودنِ جهانهایِ اِشه⁵ و برای
افزودنِ تنِ اِشه.

āaṭ yaṭ hvarə uzuxšyeiti, bvaṭ zəm ahuraḏātəm yaoždāθrəm, -2
āpəm tačintəm yaoždāθrəm, āpəm xayanaṅm yaožāθrəm, āpəm

zrayanəm yaoždāθrəm , āpəm arəmaēštəm yaoždāθrəm, bvaṭ dāma
.ašava yaoždāθrəm, yā hənti spəntahe mainyəuš

هنگامیکه خور برآید زمینِ اهوره آفریده را پاک خواهد کرد. آبِ روان را پاک، آبِ چشمه ای را پاک، آبِ
دریایی را پاک، آبِ را که را پاک خواهد کرد، آفریده یِ اِشه، همانهایی که از آن سِپتا مِنیو¹ هستند } را پاک
خواهد کرد}.

yeidi.δī hvarə nōiṭ uzuxšyeiti, aḏa daēva vīspā mərənčinti yā -3
hənti haptō.karšvōhva, nava.čiš mainyava yazata aṇhava astvainti
.paiti.drəm, nōiṭ paitištəm vīdənti

و البته اگر خور برنیاد، پس دیوان همه را خراب می کنند، همه ی چیزهایی که در هفت کشور هستند [دیوها آنچه را
که در هفت کشور است، نابود سازند]، هرگز هیچ یک {از} ایزدانِ مینوی در جهانِ مادی¹ مسکن و پناهگاهی را
پیدا نمی کنند.

yō yazaitē hvarə yaṭ aməšəm raēm aurvaṭ.aspəm, paitištātəe -4
təmaṇḥəm, paitištātəe təmasčīθraṇəm daēvanəm, paitištātəe tāyunəmča
hazasnəmča, paitištātəe yātunəmča pairikanəmča, paitištātəe iṭyejaṇḥō
marəšaonahe

.yazaitē ahurəm mazdəm -

.yazaitē aməšə spəntə -

.yazaitē haom urvānəm -

xšnāvayēiti vīspe mainyavača yazata gaēθyāča, yō yazaitē hvarə yaṭ
.aməšəm raēm aurvaṭ.aspēm

آنکه می پرستد خور را، همان جاودان را، {همان} شکوه تیز اسب را، برای ایستادگی کردن در برابر تاریکی، برای
ایستادگی کردن در برابر دیوانِ تارتخمه، برای ایستادگی در برابر دزدان و راهزنان، برای ایستادگی کردن در برابر
جادوگران و پریها¹، برای ایستادگی کردن در برابر خطرِ مرثون²، {چنین کسی} می پرستد اهورا مزدا را، می پرستد
امشاسپندان³ را، می ستاید روانِ خود را، باعثِ خشنودی⁴ می شود، همه ی ایزدان مینوی و گیتوی را، آنکه می
پرستد خور را، همان جاودان را، شکوه تیز اسب را.